

Nieuwsbrief Vrienden van de Antwerpse Madonna's

Afgiftekantoor Antwerpen
Nieuwsbrief, nr. 25 [17de jaargang (2018), 1]
v.u.: R. Vanoystaeyen,
Vremdesesteeweg 92, 2530 Boechout

Inhoud

Redactioneel

3 *Voorwoord*

Wim Strecker

4 *Madonna Groendalstraat 18 (Bakkersgang) gerestaureerd*

5 *Varia*

Jean-Marie De Meulder

6 *Overhandiging Erepensing*

Redactioneel

6 *15 augustus*

Wim Strecker

7 *Bedreigde of verdwenen beelden buiten de Leien*

Paula Sörnsen

8-13 *2017 een terugblik*

Redactioneel

13 *Publicaties*

14 *Vrienden van de Antwerpse Madonna's*

Jos Dobbeleers

15-24 *Het duo van Sint-Joris
(Antwerpse processiemadonna's, 6)*

Info en colofon

AANDACHT:

Een fonds bij de Koning Boudewijnstichting vervangt de projectrekening van de vorige jaren.

Giften worden vanaf nu overgemaakt of overgeschreven op rekening BE10 0000 0000 0404 van de Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21, 1000 Brussel, met de gestructureerde mededeling: 017/0510/00005

- Drie soorten ondersteuning: 40 euro, 125 euro en 250 euro verhogen onze mogelijkheden tot verfraaiing en het behoud van de beelden, waarvoor dank. Financiële aftrekbaarheid wordt u toegekend vanaf 40 euro.
- Legaten voor de werking van de vereniging zijn steeds welkom; raadpleeg uw notaris.

Website: www.verbeelding.be – E-mail: info@verbeelding.be

Op de voorkaft: De Madonna van de Groendalstraat 18 (Bakkersgang) gerestaureerd (foto WS, 19 december 2017)
Fotoverantwoording: alle foto's © Wim Strecker (WS), tenzij anders vermeld. – Lay-out: Wim Strecker

Beste vrienden van Voor Kruis en Beeld,

Ter gelegenheid van de jaarwende bied ik u mijn beste wensen aan voor een zalig kerstfeest en het allerbeste voor het komend 2018.

Met dankbaarheid mogen wij terugblikken op de verwezenlijkingen van het verlopen jaar.

Dank zij een buurtbewoner, hebben wij enkele onderhouds- en opfrissingswerken kunnen realiseren in en rond de kapel van de Beukenlaan.

De restauratie van de Mariakapel aan de hoek van de Torfbrug en de Grote Markt werd door restauratrice Geneviève Hardy afgewerkt.

De Madonna in de Wiegstraat werd gerestaureerd door Jeroen Boel en deze van de Bakkersgang in de Groendalstraat door Dirk Lenaerts, respectievelijk restauraties in hout en terracotta.

De lantaarn van de pijler van de Ossenmarkt, het gevelveld van het Sint-Antoniusbeeld in de gelijknamige straat en de vitrine (kapel) van Onze-Lieve-Vrouw van de Eenzaamheid aan de Pieter van Hobokenstraat werden behandeld door decorateur Hugo Stevens. Andere restauraties zoals de Calvarie van de Paardenmarkt en de Madonna van de hoek Eiermarkt en Sudermanstraat werden aangevat, maar konden door omstandigheden nog niet worden voltooid of opgeleverd.

De uitvoering van deze en andere werken waren slechts mogelijk dank zij uw milde steun. Op aanraden van de Koning Boudewijnstichting werd voor de verdere financiering het fonds 'Vrienden van de Vereniging voor Kruis en Beeld' opgericht, dat recht geeft op fiscale aftrek vanaf een storting van € 40,-

Dit fonds werd opgericht voor een vernieuwbare termijn van drie jaar.

Hiertoe dient u als volgt te storten:

Koning Boudewijnstichting

IBAN BE10 0000 0000 0404 met de gestructureerde mededeling: ***017/0510/00005***

Giften op rekeningnr. BE53 2200 1319 3753 (BIC GEBABEBB) van Voor Kruis en Beeld vzw zijn ook mogelijk, maar geven geen recht op fiscale aftrek.

Wij danken u alvast voor uw milde gift.

J.M. De Meulder,

Voorzitter

Met een paasgroet verzenden wij u deze Nieuwsbrief

Madonna Groendalstraat 18 (Bakkersgang) gerestaureerd

Wim Strecker

Tot medio 2017 stond hier onder een eenvoudig afdakje en op een dito console een hevig gekleurd Mariabeeldje. (foto 1)

De Moeder en het Kind op haar linkerarm kijken de voorbijgangers aan. Verder is Maria, met diadeem, gehuld in een kleed en mantel terwijl Jezus (slechts) een lendendoek draagt. Omwille van de erbarmelijke staat van de polychromie en de afschilfering ervan werd een ingrijpende restauratie uitgevoerd door Dirk Lenaerts in 2017. Hij kon vaststellen dat het bakproces van het terracottabeeldje compleet misliep en het 'misbaksel' nadien zo goed en kwaad mogelijk bijgewerkt werd. De verwijdering van al deze oude herstellingen bleek verantwoord omdat de originele kwaliteit van het boetseerwerk buiten kijf stond. De opmerkelijkste plastische herstelling betreft

het bijwerken van de armen van het Jezuskind. Het Kind kijkt nu met een kleine werelbol in de handen de toeschouwer aan.

Omdat onder de recente onhandige polychromie geen originele kleurstelling werd weergevonden is geopteerd voor een monochrome eindafwerking. (foto 2, Dirk Lenaerts)

Het luifeltje en de console werden eveneens behandeld en als achtergrond bracht de restaurator een lichtblauw getamponneerd kleurveld aan.

Bij een vroegere herschildering van de gevel werden zowel luifel als console samen met het beeld verwijderd, het geheel is nadien dichter bij elkaar heraangebracht. Hierdoor wordt deze Madonna nu wel extra tegen vocht beschermd maar ook sterker beschaduwd. (foto 3)

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/63-vkb1-0027>

1

2

3

Calvarie Paardenmarkt 109 gesigneerd

De Calvariegroep tegen de gevel van de Sint-Antoniuserkerk – van op straat zichtbaar over het tuinhedden van de pastorie – mag dan wel volledig zijn gerestaureerd, een terugplaatsing van het Christuscorpus en de behandeling van de luifel laten op zich wachten.

Vermeldenswaard zijn twee bij de restauratie vrijgelegde signaturen: "J.C. de Cock 1732" op de voetplaat van het Mariabeeld en "W. Pompe fecit" op het lendendoek van het Christuscorpus. Bij het beeld van Johannes kon niets worden waargenomen.

"J.C. de Cock 1732" op de voetplaat van de Moeder van Smarten en "W. Pompe fecit" op het lendendoek van het Christuscorpus (foto's G. Hardy)

VKB op zoek naar contactgegevens van eigenaars der panden

Het zou voor onze vereniging veel vereenvoudigen indien wij al de eigenaars van de panden waarop een Mariabeeld staat, zouden kunnen aanspreken. Het uitwisselen van historische gegevens en anderzijds de aandacht trekken op

onderhoud, alsook het contact tussen mensen is belangrijk in een samenleving.

In een stad als Antwerpen wisselen panden soms vlug van eigenaar vandaar dat ons archief niet altijd up to date is. Wie kan ons helpen?

Erfgoeddag 22 april 2018, 'Kiezen'

Er valt niet te kiezen: de Madonna's zijn overal

Wandel mee langs de Madonnabeelden in de Antwerpse straten. Ze sieren gevels op straat-hoeken, in steegjes en op binnenplaatsen. Deze Mariagevelbeelden waren een uiting van devotie, maar ook een sociaal bindmiddel voor de buurt. De organisatie Voor Kruis en Beeld kiest ervoor om dit bijzonder cultureel erfgoed te bewaren en te verzorgen. Ze controleert en inventariseert de beelden en onderhoudt ze.

Wandelingen om 10.00 en 15.00 uur, Sint-Andrieskerk, Waaistraat (startpunt wandeling)

Overhandiging Erepenning

Jean-Marie De Meulder, voorzitter Voor Kruis en Beeld vzw

Onze Vereniging 'Voor Kruis en Beeld' werd als vereniging zonder winstoogmerk opgericht bij notariële akte van 27 december 1934. Sedert die datum heeft men ernaar gestreefd haar raad van bestuur voor zoveel als mogelijk samen te stellen uit personen komende van de zogenaamde monumentale kerken van Antwerpen, te weten, de Kathedraal, Sint-Andries, Sint-Paulus en Sint-Carolus Borromeus. Vreemd genoeg heb ik nooit bestuurders geweten afkomstig van de Sint-Jacobparochie.

Wat er ook van zij, de Kathedraal en meer bepaald de Gilde van Onze-Lieve-Vrouwe-Lof, beter gekend als Onze-Lieve-Vrouwekapel, heeft altijd een speciale band gehad met onze vereniging. De Gilde heeft die band willen concretiseren door de overhandiging tijdens haar laatste jaarvergadering, op 3 december 2017, van een erepenning als per bijgaande afbeelding. De voorzitter van de Gilde zei dat deze overhandiging geschiedde ten blijke van de bijzondere erkentelijkheid van de Gilde voor de devotie tot Onze-Lieve-Vrouw die uitgedrukt wordt door het onderhoud en de restauratie van de gevelbeelden in de binnenstad, meer bepaald de Lieve-Vrouwebeelden.

Deze penning zal bewaard worden in onze vitrine in de lokalen van de Gilde van Onze-Lieve-Vrouwe-Lof en aldaar te zien zijn.

15 augustus

In de gewone burgerlijke kleding vinden we een zomersnit maar eveneens bestaat er een wintersnit. Ook in de kerkelijke middens, in de liturgie, bestaat al eeuwen dit gebruik.

Zo is er de luchtige, *barokke kazuifel*, zonder mouwen, uit het zonovergoten en warme Italië afkomstig (in de volksmond 'vioolkisten' genoemd), en de *gotische kazuifel* met lange 'mouwen', uit het kille en koude West-Europa.

Het gekke van deze mode is dat in West-Europa men de barokke zelfs gebruikte in het putje van de winter, en dat nu in Italië, men de gotische opnieuw als 'modern' laat doorgaan, en gebruikt in het heetst van de zomer.

Op het feest van Maria-ten-hemel-opgenomen, tevens traditioneel het hoogfeest van onze vereniging, wordt Maria eer gebracht door de keuze van 'n mooie kazuifel.

Kom en zie, jaarlijks op 15 augustus!

foto Rudi Van Erck, 2018

Bedreigde of verdwenen beelden buiten de Leien

Wim Strecker

Het blijft verbazen dat de Beeldenstorm (1566) nog steeds even actueel is als toen. Beelden zijn een sterke communicator en roepen hevige emoties op. 'Foute' beelden moeten daarom verdwijnen menen sommigen...

vk1.0452 - Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Jozefstraat 12 - 2018 Antwerpen

Een meer dan levensgrote 20ste-eeuwse voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw was tot in 2017 op een oudere herenwoning aan de Sint-Jozefstraat 12 aangebracht. Het witgeschilderde, zeer gestileerde halfbeeld in natuursteen, vervaardigd door een onbekend gebleven maker, toonde Maria met een nimbus. Haar blik was innerlijk gericht en haar houding op overgave gericht. Dat werd weergegeven door de gestrekte rechterarm met geopende hand en de voor de borst gehouden linkerhand.

Tot eind 2016 behoorde dit pand tot de parochie van de H. Geest en was hier het parochiehuis. Het gebouw kreeg erna een nieuwe eigenaar die veranderingswerken uitvoerde. In september 2017 was het hoofd van het beeldhouwwerk ernstig beschadigd geraakt, vermoedelijk met opzet. Medio december bleek het geheel weggehakt. Samen met de aftekening van de omtrek bleef de verankering in de muur nog een tijdje een getuige van het vandalisme.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2018/25-beeldenpatrimonium/2018-antwerpen/405-2018-foto#Sint-Jozefstraat>

Foto's WS, 30-03-2002, 5-09-2017 en 13-12-2017

2017 een terugblik

Paula Sörnsen

In onze gesecculariseerde samenleving in West-Europa laat de continuïteit in het verenigingsleven meestal op zich wachten. Zo komen er geleidelijk aan ouderdomsverschijnselen aan het licht. Dit verklaart ook waarom de werkzaamheden langzamer worden uitgevoerd. Anderzijds worden de administratieve verplichtingen vanwege de overheid er niet minder zwaar om en zeker complexer.

Zelfs als het de schijn heeft dat er weinig gebeurt in een vereniging, zijn er de altijd terugkerende werkzaamheden achter de schermen. We wandelen met u doorheen 2017:

Terwijl de *Calvarie* van de Korte Nieuwstraat reeds een opfrisbeurt te beurt viel, in opdracht van de Stad, moet een zelfde beeldengroep in de *Schrijnwerkersstraat* langer wachten. Administratieve verschuivingen liggen hier aan de oorsprong.

Beheersplan en ZEN-statuut

Door de Vlaamse Overheid werd intussen bij het beheer van onroerend erfgoed de noodzaak vastgelegd na te denken over de ambities op langere termijn. Die kunnen geconcretiseerd worden in een *beheersplan*: een document waarin je onder meer vastlegt welke werkzaamheden waar en wanneer nodig zijn.

Het doorvoeren van zulk plan vraagt inzicht en kennis, tijd, energie, opzoekings- en teamwerk. Onze vrijwilligersvereniging is niet in het bezit van al deze kwaliteiten. Wij zijn gaan aankloppen bij de Universiteit Antwerpen (Opleiding conservatie-restauratie), waarmee wij in het verleden reeds op velerlei terreinen vruchtbaar hebben samengewerkt.

Het beheersplan wordt door twee Bachelor3 studenten 'conservatie-restauratie steen en steenachtige materialen' opgesteld, Nora Chaoui en Nina Deleu, onder leiding van de docente Carolina van der Star. Daarbij kwamen onze beide uitgaves van de boeken *Madonna's* en *heiligenbeelden* in de Antwerpse binnenstad én de website www.verbeelding.be zeer goed van pas.

Identificatie en afbakening beheersplan
Allereerst wordt er een afbakening gemaakt

van dit onroerend goed; weliswaar roerend maar onroerend door hun bestemming.

Afbakening plangebied: onze inventaris bevat de feitelijke gegevens van alle religieuze sculptuur in het district Antwerpen, het grondgebied begrensd door de Leien (postcode 2000). Beelden in de stadsuitbreiding buiten de Leien of in andere districten worden hierin, spijtig genoeg, niet behandeld.

Als onderdeel van het beheersplan wordt ook een aanvraag voor een *ZEN-statuut*¹ ingediend door deze studenten. In tegenstelling tot een *beheersplan*, dat zowel uit *beschermd* als *niet-beschermd* onroerende goederen bestaat, heeft de aanvraag voor het ZEN-statuut enkel betrekking op de *beschermd* opzichzelfstaande gehelen van de collectie. De aanvraag voor het ZEN-statuut omvat 43 *beschermd* opzichzelfstaande gehelen. Dit zijn de in 1976 als monument opgenomen gevelbeelden aan niet als monument *beschermd* panden waar-

1 "ZEN staat voor Zonder Economisch Nut. ZEN-monumenten zijn met andere woorden monumenten met een maatschappelijke waarde waarvan de eigenaar of de beheerder geen opbrengst of nut heeft bij het beheren ervan. Zo kunnen ZEN-monumenten niet verhuurd worden." – Zie: <http://herita.be/netwerk/nieuws/alfabet-van-de-erfgoedsector-zen-monument>

voor geen beheersplan kan opgesteld worden.

De afbakening postcode 2000 werd door de studenten uitgewerkt in 12 wijken, met plattegronden met beschermd en niet beschermd erfgoed met daarin de specifieke sculpturen waarvoor het ZEN-statuut werd aangevraagd. Voor de aanvraag van het ZEN-statuut ontwikkelde zij een methodiek waardoor alle ZEN-objecten binnen de postcode 2000 konden worden geïdentificeerd.

Het is heel goed dat voor het ook door de studenten ingediende ZEN-statuut groen licht is verkregen voor de opmaak van een collectief beheersplan waarbij toch een aanzienlijk deel van de beelden zal kunnen genieten van het ZEN-statuut!

Dat de beelden buiten de Leien niet worden behandeld zou een speerpunt moeten worden in het beleid van Voor Kruis Et Beeld. Vooral de 19de eeuwse wijken hebben zeer veel nood aan deze aandacht. Het vereist dat de actueel bestaande inventaris zal moeten bijgewerkt worden (alsook de website), voor er aan specifieke problemen hierrond kan worden gewerkt.

Erfgoeddag 23 april 2017, 'Zorg'

De twee wandelingen die wij hadden aangeboden, konden samen genieten van 'n 20 tal enthousiaste aanwezigen.

Madonnawandeling in Sint-Jacobsparochie

Op 5 mei 2017 hadden wij een madonnawandeling in Sint-Jacobsparochie. Wij kozen een totaal nieuwe route vermits de parochianen vooral geïnteresseerd waren in hun eigen omgeving. Welke richting we ook kiezen, een tweetal uren brengen wij steeds samen door. Achteraf een drankje en een babbeltje doet de harten sneller slaan!

Onze-Lieve-Vrouw met Kind - Ploegstraat, Provinciestraat 82 - vkb1.1169

Op de hoek van de Provinciestraat en de Ploegstraat realiseerde 'Vespa' een mooi woonproject naar het ontwerp van import.export Architecture, op een opvallende zichtlocatie, aan het 'Giraffenpleintje' vlak achter de Zoo. Ooit stond hier een vervallen benzinestation, nu verfraait dit project de buurt, waar het madonnabeeld zo goed als nieuw terug staat te pronken.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2018/25-beeldenpatrimonium/2018-antwerpen/405-2018-foto#Ploegstraat>

O.-L.-V. met Kind - Markgravestraat 17 - vkb1.0100

De restauratie van deze Madonna laat nog op zich wachten, maar in het voorjaar 2017 werd door de stad al een preventieve maatregel tegen verdere beschadiging aangebracht. Vier paaltjes op het trottoir schermen beeld en gevel nu af van een aanrijding door vrachtwagens. (foto 2)

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/183-vkb1-0100>

O.-L.-V. met Kind - Lange Klarenstraat 1, Lange Nieuwstraat - vkb1.0089

Terwijl een schildersbedrijf in volle actie was de gevel van dit hoekgebouw volledig op te frissen, hebben wij de ploegbaas gevraagd of onze restaurateur mee op de stelling mocht om het beeld grondig te bekijken.

De vaststelling betreffende de Madonna luidt: - er ontbreken drie stukken vnl. in de plooiën van het kleed van de Madonna; er is ooit reeds een stuk in de hoek van de sokkel ingezet; er staan ontzettend veel en dikke lagen verf op het beeld; ik vermoed verder niet echt veel

structurele problemen.

Intussen had het schildersbedrijf zijn werkzaamheden beëindigd zodat wij geen afspraken konden maken voor het medegebruik van de stelling.

Na akkoord met de syndicus van de 'Vereniging van mede-eigenaars residentie Den Brandthaeck' in Antwerpen (Lange Nieuwstraat 56-58 en Lange Klarenstraat 1-3-5-7-9) zullen de werkzaamheden dan ook dit voorjaar worden uitgevoerd.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/165-vkb1-0089>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5344>

Onze-Lieve-Vrouw met Kind – Zirkstraat 34 – vkb1.1186

Sinds eind mei 2016 was de binnenkoer van de Spaanse winkel 'de gulden Hand' niet meer toegankelijk, zo werd de beeldengroep onder de arcade een pleisterplaats voor duiven. In 2017 volgde een restauratie door Dirk Lenaerts. Hij reinigde en herschilderde het beeld en maakte de (voordien al ontbrekende) voorarm en hand van het Kind bij, zodat een kruisstaf kon worden toegevoegd. Begin september 2017 werd de sculptuur voor onbepaalde tijd in de kapel van het Woonzorgcentrum Onze-Lieve-Vrouw van Antwerpen (OLVA) aan de Pieter van Hobokenstraat 3 opgesteld. (foto 1)

O.-L.-V. met Kind (van de Zwanengang) – Sint-Jacobsmarkt 38 – vkb1.0148

Bij de gevelrenovatie eind augustus, begin oktober 2017, werd door de inzet van de 'scholendirectie' ook de vitrine opgeknapt (ontroesten en herschildering metaaldelen en vervanging van het glas). Het beeldhouwwerk vroeg geen behandeling.

Op 8 januari 2018 opende in dit gebouw een nieuwe school. Het tentoonstellen van de

mantel en sieraden van deze Madonna bleek in situ onmogelijk; ze zullen iets verderop in het gebouw van 'De Loodsen' aan de Sint-Jacobsmarkt 43 worden tentoongesteld.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/235-vkb1-0148>

Onze-Lieve-Vrouw met Kind – Sint-Andriesstraat 5 – vkb1.0147

Op 29 september 2017 werd (letterlijk) de kroon op het werk gezet van de restauratie van de Madonna aan de vml. pastorie van Sint-Andries. Jeroen Boel behandelde het polychroom geschilderde lindenhouten beeld, waarvan de laatste ingreep al uit 2005 dateerde. Het werd gereinigd, kleine lacunes werden gevuld en de afschilferende eindlaag kreeg een retouche. Erna volgde een transparante beschermende vernislaag.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/232-vkb1-0147>

Bespreking Madonna Vismarkt (Sterckxhof)

Op 10 oktober 2017 werd bij de Dienst Cultuur van de Stad Antwerpen door Provincie, Stad en VKB vergaderd om een eventuele overdracht van de vroegere Madonna van de Vismarkt bij het Steen te bespreken. Een uiteindelijke beslissing is nog onbekend. (foto 3)

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/verdwenen/17-beeldenpatrimonium/verdwenen-1/296-vkb1-0015>

Moeder van Smarten – Keizerstraat 10 (Sniijders&Rockoxhuis, exterieur)

In het najaar van 2017 waren enkele gebouwen met Mariale beelden in renovatie of restauratie. Het gaf Voor Kruis en Beeld de kans om mits afspraak een restaurator op de bouwstelling een inspectie te laten uitvoeren. Dit beeld gekapt uit een harde Duitse gele zandsteen, bleek ooit bedenkelijk hersteld na

een voorwaartse valpartij. Het toen afgebroken gelaat werd deels terug gelijmd en verbrijzelde delen zoals voorhoofd, oogkasten en ogen en kin werden bijgemaakt. Ook beide afgebroken handen zijn toen gelijmd en bijgewerkt. Bij de rechterhand zijn intussen twee bijgewerkte vingers verdwenen. Tenslotte is een klein stuk steen van de voetplaat aan het afscheuren.

Onze restaurateur geeft ons volgende raad mee: *"op uw vraag wat ik denk over het beeld aan het Rockockxhuis: dit beeld gaat de eerstvolgende tien jaren niets veranderen, hoogstens het kleine hoekje van de sokkel dat eraf kan vriezen, welk voor een later restauratie helemaal geen problemen geeft."*

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/2000-postcode/11-beeldenpatrimonium/110-vkb1-60>

O.-L.-V. met Kind – Pieter van Hobokenstraat, Prinsesstraat 1 – vkb1.0122

Ook hier kon in november 2017 naar aanleiding van werken aan de gevel, het gevelbeeld van op de stelling geïnspecteerd worden. De uit terracotta vervaardigde Madonna van deze straathoek is in goede staat. Er zijn geen zichtbare scheuren en geen ontbrekende delen. Wel is de terracottakleurige verf die in 1999 werd aangebracht overal gebarsten en op vele plaatsen ook losgekomen. Ook de zinken luifel en de console met ossenkop kunnen een nieuwe eindlaag gebruiken.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/11-beeldenpatrimonium/33-vkb1-0122>

Twee beelden Sint-Paulusstraat: oude pastorie (nr. 8) en tuinmuur (20-22)

Beelden met of zonder verlichting krijgen eveneens onze aandacht. Zo zochten wij contact met de eigenaar van de 'oude pastorie' die intussen een mooie gerestaureerde

aanblik vertoont. Onze afspraak bracht ons via de ingang op de Sint-Paulusplaats, de zogenaamde 'Potagiepoort', naar de achtergelegen gebouwen en de tuin. Adembenemend maar spijtig genoeg tegelijkertijd 'om te wenen'. Niet te verwonderen dat de tand des tijds hier ook lelijk huis hield. Gelukkig is er verbetering op komst want de restauratiewerken zijn ook hier volop aan de gang. Heel dit complex maakt deel uit van de site van het voormalige Dominicanenklooster. De tuinmuur die uitzicht geeft via de Sint-Paulusstraat, toont naar het openbaar domein een bijzondere 'schandvlek'. Deze oude muur in de huidige samenleving wordt nog eens extra ontsierd door graffiti. Een ondoordachte behandeling voor het verwijderen hiervan zou onomkeerbare schade voor het erfgoed tot gevolg kunnen hebben. Het opmaken van een masterplan voor de site van het Dominicanenklooster met de bedoeling tot een duurzame ontwikkeling te komen, en de reacties van burgers en andere belanghebbenden kunnen hier ondersteunend zijn voor de toekomst. (foto 4, 5)

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/11-beeldenpatrimonium/132-vkb1-0352> — <http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/11-beeldenpatrimonium/242-vkb1-0196>

O.-L.-V. Onbevlekt Ontvangen – Duinstraat, Lange Zavelstraat 93 – vkb1.0097

Voor een teloorgang van dit kunstig beeld van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen moet niet meer gevreesd worden. We konden de eigenaar van het pand bereiken. (foto's 6, p. 13)

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2060/27-beeldenpatrimonium/2060-antwerpen/407-2060-foto#Duinstraat>

O.-L.-V. met Kind – Melkmarkt 28 – vkb1.0104

De restauratie van dit beeld dateert van 2008. Dat deze Madonna een nieuwe opkuis verdient,

kan ons niet verwonderen. Een onderhoudsaanvraag aan de Vlaamse Gemeenschap werd ingediend. Laat ons hopen dat binnenkort deze mooie sculptuur opnieuw een heropfleuring kan ondergaan.

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/11-beeldenpatrimonium/184-vkb1-0104>

Onze-Lieve-Vrouw met Kind – Kroonstraat, Turnhoutsebaan 48 – vkb1.0846

Aan deze straathoek kon het beeld verdwijnen zonder enige tegenstand van de buurtbewoners noch van het district.

http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2140/31-beeldenpatrimonium/2140-borgerhout/419-2140-foto-b#Kroonstraat_Turnhoutsebaan

O.-L.-V. met Kind – Bleekhofstraat, Kroonstraat 159 – vkb1.0082

Ook de teloorgang van het uit 1866 daterende beeld in de parochie van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw krijgt van uit Borgerhout geen genade. Het aanbod van onze medewerking wordt blijkbaar niet geapprecieerd. Wacht de wijk echt tot het beeld op de grond valt? Hopelijk zijn er dan geen slachtoffers.

http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2140/31-beeldenpatrimonium/2140-borgerhout/412-2140-foto#Bleekhofstraat_Sergeyselsstraat

O.-L.-V. Onbevlekt Ontvangen – Lange Van Bloerstraat, Pothoekstraat 1 – vkb1.0483

Het pand Pothoekstraat 1 wordt afgebroken om een nieuwbouw te realiseren. De hier aanwezige Lievevrouw, een beeld van H. Ocket uit 1866 zal herplaatst worden. (Zie ook Nieuwsbrief 24, p. 8-9).

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/beelden-2060/27-beeldenpatrimonium/2060-antwerpen/407-2060-foto#Pothoekstraat>

O.-L.-V. Onbevlekt Ontvangen - Duinstraat, Lange Zavelstraat 93 - Foto's WS, 9 augustus 2017

Publicaties van Voor Kruis en Beeld

- '1814-2014, verdwenen, verschenen. Wandelgids Antwerpse Madonna's', Voor Kruis en Beeld vzw, Antwerpen, 2014. – 28 p. A5-formaat, geïllustreerd + plattegrond A4. Bestelbaar op het secretariaat van Voor Kruis en Beeld (zie hieronder) aan 2 euro + verzendingskosten.
- M. Norbert Ubarri, T. Michielsens, A. Beke en K. Janssen, 'Onze-Lieve-Vrouw der Eenzaamheid van Antwerpen', Voor Kruis en Beeld vzw, Antwerpen, 2010. – 12 p. A4-formaat, geïllustreerd. Bestelbaar op het secretariaat van Voor Kruis en Beeld aan 2,5 euro (zwart-wit) of 7,5 euro (kleur) + verzendingskosten.

Madonnaboek

'Madonna- en heiligenbeelden in de Antwerpse binnenstad', Antwerpen, 2010. – 272 pagina's, 16 x 24 cm, ca. 600 foto's. Uitslaande plattegrond. – ISBN 9789085865353 – Verkoopprijs 19,50 euro.

Verkrijgbaar op volgende verkooppunten: Kathedraalshop (Lijnwaadmarkt), Stads-winkel (Grote Markt), Shop Rubenshuis (Wapper), MAS-Shop (Hanzestedenplaats) en 'De 3 Leliën' (Nationalestraat 151).

Bestelbaar via het secretariaat van Voor Kruis en Beeld (03 455 58 44 – secretariaat@verbeelding.be), in de boekhandel of rechtstreeks bij uitgeverij BAI (03 320 95 95 – info@blonde.be).

Vrienden van de Antwerpse Madonna's

(2018)

• • •

Eva Brouwer, Antwerpen; Walter en Lutgart Bruynseels, Antwerpen; Boudewijn Callens, Wilrijk; Luc Coppens, Ekeren; Brouwerij Duvel Moortgat nv, Puurs; Johanna Peeters, Deurne; Axel Roseeuw, Antwerpen; Marc Willems, Ekeren.

• •

Begga Andries, Berchem (Antwerpen); Lode Baplue, Brasschaat; Gerarda Beukelaer, Zoersel; Corluy-Schaffers, Berchem; Agnes De Bleser, Antwerpen; Jean-Marie De Meulder, Berchem; Guy Deckers, Berchem; Jean Grobet, Antwerpen; Frank Judo, Rumst; Eliane Leijssen, Deurne; Paul Govaerts, Merksem; Paul Peeters, Antwerpen; Herman Pepermans, Berchem; Guido Van Den Sande, Ekeren; Simonne Van Heurck, Antwerpen; R. Vertriest, Hove.

•

Antwerpen: Augusta Arts; A. De Keersmaeker; Guy De Munck; R. en M. Desmet-Bernad; Jos Dobbeleers; Philippe Hernould; Ingrid Langohr; Lippens-Dobbeleers; Gerda Marin; Alma Mommaers; André Myncke; Wim Strecker; Liliane Swolfs; Jozef Van de Wiele; Ann Van Houtte; Van Lier-Winnepenninckx; Armand Vandeplas-Gasia; Hugo Vanderhoeght; Pierre Verelst; Antoon Verstreken; Willy Wellens; Lucas Zaman.

Berchem: Christel De Meulder; Godelieve Tirelire; Beatrijs Van Gestel; Zwartzusters van Antwerpen.

Borgerhout: Henry Bergsma; Stefan Croenen; Walter Van Rijsbergen.

Deurne: Henri Cant; Marc Van Bouwel-Lembrechts.

Ekeren: Nicole Van Look.

Merksem: Mariette Belderbosch; Mw. Brenders-Janssen; Jozef De Bleser; Alfons De Meulder; Margriet Dedroog; J. en H. Kusters-Van Aken; Jozef Marijsse; Marcel Mertens; Freddy Rouchet-Dedroog; Paula Sörnsen; Bertha Van der Elst.

Wilrijk: Lydia Baeck; Christiane Rijsheuvels; Alix Verelst.

• Maria Avonts, Hemiksem; Simonne Brusseleers, Zoersel; Patrick Castelein, Kontich; Paul Cattrysse, Hamme; Rob Claeys, Overijse; Alain Cols, Hove; Bruno Cornelis, Itegem; Paul De Mulder, Boechout; André De Proft, Aalst; Henri De Sagher, Puurs; Irene Dewaele, Kapellen; Ch. du Bois de Vroylande, Malvoisin (Gedinne); Luk Fabré, Borsbeek; Maria Geerinck, Boechout; Baudouin Goeminne, 's Gravenwezel; Robert Holtrust, Essen; Marc Installé, Brasschaat; Theodora barones Janssen-Arts, Brussel; Bernadette Kiebooms, Boechout; Lamiroy-Foket, Mortsel; Madeleine Le Grelle, Sint-Pieters-Woluwe; Jean Pierre Loos, Edegem; Willem Nollet, Hove; Miguel Norbert Ubarri, Alfarnate (Malaga, Spanje); Gerda-Maria Nuyts, Sint-Job (Brecht); Hugo Nys, Borsbeek; Ria Penders, Brasschaat; Jozef Rombouts-Petri, Schoten; St. Nikolaus-Hospital Eupen; Annick Leclair, Wommelgem; L. Van Campenhout, Mechelen; Etienne van Caster, Mortsel; Yves van de Werve de Vorsselaer, Schilde; Martha Van Herck, Mortsel; Van Hooydonck-Pauwels, Brasschaat; Van Impe-Monte, Mortsel; Marie-Louise Van Rompaey, Schoten; Ronald Vanoystaeyen, Boechout; Rosalia Vekemans, Lier; Chris Verbeeck, Hove; Agnes Vermeulen, Kontich; Sylvain Wagenaar, Wijnegem; H. Witters (†), Zwijndrecht.

Voor de zesde aflevering van deze rubriek be-
geven we ons naar de Sint-Joriskerk aan het
Mechelseplein, maar de Sint-Joriskerk zoals wij
ze nu kennen is niet de originele. Oorspronke-
lijk stond er op deze plaats, en dit reeds in de
13de eeuw, een Sint-Joriskapel. Nadat in 1304
de Sint-Jorisparchie als hulpparchie van
Onze-Lieve-Vrouwekerk werd opgericht werd
de kapel vanaf 1326 tot kerk vergroot, maar
pas in 1477 ontving ze volwaardiger parochie-
rechten (doopsel). Ze was traditioneel met het
koor naar het oosten gericht, met toren en
ingang langs de Maarschalk Gérardstraat (toen
Sint-Jorisstraat).

In 1485 heerste er een grote rivaliteit tussen
Brugge en Gent enerzijds en Antwerpen an-
derzijds. Dit leidde tot een bloedige strijd op de
Kloppersdijk nabij Kallo met een overwinning
van de Antwerpenaars. Deze overwinning viel
op 23 april 1485, Sint-Jorisdag. Uit dank ging
toen voor de eerste keer de Sint-Jorisprocessie
uit. Er was toen echter nog geen sprake van de
typische processiemadonna's. Deze processie
bleef bestaan tot in 1751, toen uit de processie
de druk bezochte ... Sint-Joriskermis ontstond.

In 1695 ontstond in de Sint-Jorisparchie een
heel andere processie, de zogeheten 'Bloed-
weg'.¹ Deze rondgang telde 14 staties. Hij trok
van het ene uiteinde van de parochie, nabij de
Schelde, tot aan het andere eind, het Hopland,
om dan langs de stadspoorten de kerk weer te
bereiken. Deze 'Bloedweg' ging tweemaal per

jaar uit: op Goede Vrijdag en de H. Kruisvin-
ding (3 mei). Men herhaalde hem zelfs nog
in stilte op Goede Vrijdag 1801, tijdens het
Franse schrikbewind. Want wanneer in 1793
onze stad in Franse handen viel werd de ka-
tholieke godsdienst hier afgeschaft. Van veel
kerken en kloosters werd de inboedel verbeurd
verklaard en publiek verkocht en soms werd
de kerk zelfs afgebroken. Dit was ook het lot
van de Sint-Joriskerk. In 1798 werd de kerk
definitief gesloten en een jaar later moest het
gebouw zelf er aan geloven. Hierdoor viel de
Sint-Jorisparchie zonder kerk. Aanvankelijk
werden de diensten ondergronds voortgezet.
Later werd dankbaar gebruik gemaakt van de
leegstaande Sint-Jozefkerk van het klooster
van de ongeschoeide karmelietessen aan de
Rosier waarvan de zusters naar elders gevlucht
waren voor de Fransen. Na het Franse bewind
hebben deze zusters hun klooster en kerk
terug ingekocht en de parochianen van Sint-
Joris mochten er de missen verder bijwonen.
Aan deze gunst kwam echter een einde en in
1843 moesten de parochianen van Sint-Joris
de kloosterkerk (gerechtelijk) verlaten en had-
den hun diensten plaats, deels in de kapel van
het Elzenveld van het Sint-Elisabethgasthuis
en deels in de kerk van de kapucinessen in de
Sint-Rochusstraat.

In 1847 werd er gestart met de werken aan een
nieuwe Sint-Joriskerk. Deze neogotische kerk
naar ontwerp van architect Tilman François
Suys (1783-1861) werd op dezelfde plaats
gebouwd, maar nu met het koor naar het
westen gericht, met torens en ingang langs
het Mechelseplein. Ze werd plechtig ingewijd
op 5 september 1853.

Op 8 september 1853, nauwelijks drie dagen
na de inwijding van de nieuwe Sint-Joriskerk,

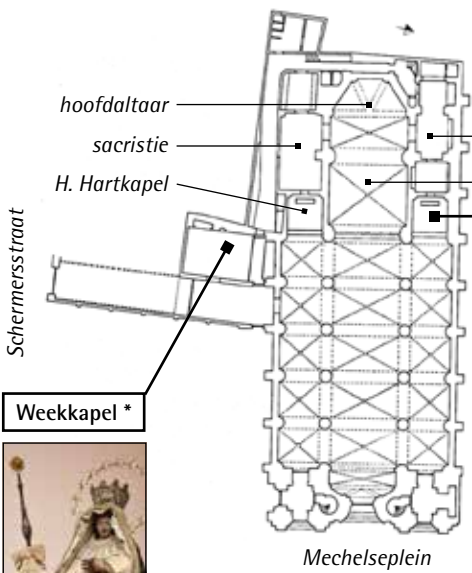
1 Zie voor de Heilig Kruisomgang, Bloedweg of Weg-Om:

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/verdwenen/17-beeldenpatrimonium/verdween-1/306-vkb1-1722>

en voor de hierbij aansluitende Calvariegroep op het
Mechelseplein (Sint-Joriskerkhof):

<http://www.verbeelding.be/index.php/alle-beelden/verdwenen/17-beeldenpatrimonium/verdween-1/306-vkb1-1722>

Schema bij het artikel:
 opeenvolgende locaties van de twee Onze-Lieve-Vrouwebeelden, nu in de Sint-Joriskerk

* actueel in onbruik

Onze-Lieve-Vrouw 'Conception'
 O.-L.-V. Onbevlekt Ontvangen
 O.-L.-V. zonder Kind;
 a° 1514 Oprichting broederschap;
 Beeld oude Sint-Joriskerk;
 later processiebeeld Sint-Augustinuskerk;
 Volplastische houtsculptuur (voeten verdwenen),
 66 cm hoog (zonder wereldbol).

Onze-Lieve-Vrouwekapel

Onze Lieve-Vrouw van het Kasteel
 Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans;
 Zwarte Lieve-Vrouw
 O.-L.-V. met Kind - Madonna;
 In Citadel geplaatst kort na 1585 (1588
 en 1592 broederschap);
 Actueel processiebeeld Sint-Joris;
 Volplastische houtsculptuur (bij fees-
 telijkheden gekleed), 80 cm hoog.

herkomst Kasteelkerk
 Citadelkerk, parochie Sint-
 Philippus en Jacobus
 tot 1804

Hogenberg, 1568 - 1590
 MPM/JP, PK.OP.13876 (det.)

St.-Jozefkerk (Rosier)
 1804-1843

onbelerend fotograaf, opname 1976
 e Bildarchiv Foto Marburg

herkomst vml. Sint-Joriskerk
 (gesloopt 1799-1800;
 kerkinterior 1798)

Hofnagel 1598, SAA.12 # 5830 (det.)

verborgen 1798-1807
St.-Augustinuskerk
 1807-1976

Pecters 1930

Terninck-instituut
 1843-1853

in 1853
 naar nieuwe Sint-Joriskerk
 in 1976

ontving deze haar eerste sieraad, nl. het beeld van 'O.-L.-Vrouw van het Kasteel', dat vanaf die dag het definitieve processiebeeld van de Sint-Jorisparochie werd en vanaf dat jaar, telkens op de zondag volgend op het feest van Maria's geboorte (8 september), jaarlijks in processie werd rondgedragen. Iets meer dan een eeuw later, in de jaren 1960, stopte ook, zoals de meeste processies in Antwerpen, Maria's rondgang door de Sint-Jorisparochie.

'Onze-Lieve-Vrouw van het Kasteel'

Onmiddellijk na de Beeldenstorm, die in 1566 door onze streken raasde, besloot koning Filips II de 'IJzeren' hertog van Alva met een grote troepenmacht naar de Nederlanden te sturen om er orde op zaken te stellen. Reeds in 1567 liet Alva, net buiten het toenmalige Antwerpen, een citadel bouwen (zowat ter hoogte van de plaats waar nu het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten staat). Deze dwangburcht was eigenlijk een kleine stad op zich. Naast het bieden van een onderkomen aan 2000 soldaten had zij ook een gevangenis, een smidse, een brouwerij, bakkerij, windmolens en ook een eigen parochiekerk die in 1574 toegewijd werd aan de heiligen Fillipus en Jacobus (de Mindere). De poort van dit omwaterde (Zuid)kasteel, bevatte een 'kapel' waar een miraculeus beeld van de H. Maagd werd bewaard. 18de-eeuwse prenten tonen het beeld in een verdiepte ruimte, achter een rondboog met balustrade. Het rust op een wereldbol omslopen door een slang, die door twee engelen wordt getorst.²

Het beeld, dat het voorwerp was van een bij-

zondere devotie vanwege blinden, kreupelen en stommen, draagt een lint met een rood lakzegel op. Hierop staan letters en een teken waarvan vermoed wordt dat ze verwijzen naar de hertog van Alva en het beeld mogelijk meegebracht werd uit Spanje.³

Het ongepolychromeerde, massief eikenhouten beeld (50 cm hoog), is donkerbruin uitgeslagen.⁴ Dat heeft als gevolg dat men spreekt van de 'Zwarte Lieve Vrouw'. - Zie ook foto's p. 24.

Maria draagt haar zoon op de linkerarm. In de rechterhand houdt ze een scepter. Het Jezuskind draagt een wereldbol met kruisje (rijksappel). Beide figuren zijn gekroond. De

2 Zie afb. op p. 24. Pas in de 19de eeuw ontstaat een voorstelling met wapentuig als sokkel voor het beeld, een element dat werd overgenomen achter het stadswapen op de draagberrie van de processie (afb. op p. 20).

3 Alva was in Antwerpen vanaf najaar 1567 tot eind 1573. Indien de interpretatie van het zegel correct is, kan het beeld toen zijn meegebracht. Maar dat blijft een hypothese. Zeker is dat het kort na 1585 in de kasteelkerk verschijnt. Prims schrijft *"Dit Lievevrouwebeeld was op de kasteelkerk geplaatst geworden kort na 1585, dank zij de P.P. Dominikanen die er een broederschap van den Rozenkrans gesticht hadden, welke broederschap erkend werd op 5 October 1588 door P.N. Neelsius, provinciaal der Dominikanen. De broederschap verkreeg het linkerzijaltaar der kasteelkerk."* (Prims 1935: 273). In 1592 werd deze broederschap hersticht (Thyssen 1930: 6).

4 Omtrent de donkere kleur van tal van deze 'Zwarte Madonna's' bestaat geen eensgezindheid. Anderen schrijven de donkere verkleuring toe aan de inwerking van het natuurlijk looizuur dat in het eikenhout aanwezig is, maar evengoed kan boenwas de oorzaak zijn.

kroon van O.-L.-Vrouw is getopt met een ster en die van haar Zoon met een rijksappel.

Op 't einde van de 16de eeuw ontstond het gebruik om dit beeldje, op de zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw Geboorte (8 september), uit te dossen in praalkledij om het, binnen de kerk van het kasteel, gedurende het ganse octaaf van het naamfeest van de Maagd Maria, uit te stallen en te vereren. Een mantel en een schoot van toen worden trouwens nog steeds bewaard in de Sint-Joriskerk.

Tijdens de Franse periode werd ook de inboedel van de kerk en de parochie van het kasteel opgeheven en verbeurd verklaard. Het Mariabeeld werd zorgvuldig bewaard en leidde een diep verborgen bestaan tot het in 1804 verhuisde naar de Sint-Jozefkerk van de Karmel in de Rosier. Deze kerk bood onderdak aan de parochianen van de oude Sint-Joriskerk die, zoals we intussen weten, in opdracht van de Fransen was afgebroken. In 1821, na discussie met de pastoor van Sint-Andrieskerk⁵, werd het beeld officieel bezit van de Sint-Joriskerk. Na nog een kort verblijf in het Terninckinstituut in de gelijknamige straat belandde het beeld in de nieuwe Sint-Joriskerk waar het sindsdien een ereplaats heeft in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van het Kasteel.

Deze kapel is gelegen aan de rechterkant van de kerk als je het gebouw langs de hoofdingang binnenkomt. Normaal ligt de Mariakapel aan de linkerkant. De broederschap die in de kerk bestond en aan O.-L.-Vrouw was toegewijd werd in 1926 omgevormd tot de broederschap van O.-L.-Vrouw van het Kasteel en bestaat nu nog. Vroeger stond het beeld steeds in vol ornaat uitgestald, maar dit is nu nog alleen zo bij feestelijke gelegenheden.

5 "In de St-Andrieskerk bestond de broederschap van O. L. V. van Bijstand en Victorie, en de heeren directeurs van deze broederschap bleken minder met dit tweede Lievevrouwebeeld giend. (Prims 1935: 272-273)

Een tweede processiebeeld

Dit beeld, dat tot het patrimonium van de oude Sint-Joriskerk behoorde, duikt pas op in 1786 bij de inventarisatie van het bezit van de afgeschafte broedersschappen.⁶ Het is toegewijd aan de onbevleete ontvangenis van Maria en wordt vandaar 'O.-L.-Vrouw Conception' genoemd.⁷ Het is een Mariabeeld zonder Kind, dus geen Madonna. Bij de redding van delen van de inboedel in 1798, voor de sloop van de kerk in 1799-1800 werd het een tijdlang geborgen. Als in 1803 de kerk van de voormalige paters Augustijnen (Kammenstraat), na de sluiting tijdens de Franse periode, terug werd opengesteld en een nieuwe parochie 'Sint-Augustinus' werd opgericht, zetten enige vereerders zich aan het werk om dit beeld naar de Sint-Augustinuskerk over te brengen, wat gebeurde in 1807. Nochtans was Sint-Jorisparochie op dat ogenblik nog niet zeker van het verkrijgen van het beeld van het kasteel, - ze had zelfs nog geen kerk.

6 SAA, KK#1980 Inventarissen vernietigde broedersschappen (specifiek f° 219-220): "*eene houtte O:L:V: beeld met bol en voet beslaegen met silver, georneert aen haere voeten met half maen silvere Lelietakxkens in haer handen, silvere cransken op haer hoofd en voorts besaeijt met verscheijde gecouleurde stuken.*" Door een foute lectuur van Prims 1924 (p. 231-232) ontstond de mening dat het beeld van O.-L.-V. Onbevleete dateerde van 1683. Het gaat hier evenwel om het beeld van de Mariakapel.

7 Met Maria Onbevleete Ontvangen of conceptie (passiva) bedoelt men het vlekkeloze ontstaan van Maria in de schoot van haar moeder (Anna) en niet - zoals wordt beweerd - de ontvangenis van Christus in de schoot van Maria. Deze doctrine wordt pas in 1854 als geloofspunt verkondigd door paus Pius IX in de encycliek 'Ineffabilis Deus'. Joachim en Anna werden gewaarschuwd door een engel om elkaar te ontmoeten onder de Gouden Poort. Deze ontmoeting, waarbij Anna het Kind in de moederschoot zou ontvangen hebben, geldt als symbool van Maria's onbevleete ontvangenis.

Wanneer dan (in 1973) de Sint-Augustinuskerk werd gesloten voor de eredienst (en nu dienst doet als concertzaal onder de naam AMUZ) werd de inboedel van de kerk verdeeld onder de Sint-Jacobs- en Sint-Joriskerk en is het processiebeeld 'Onze-Lieve-Vrouw van Conceptie' teruggeschonken aan de Sint-Joriskerk. Daar staat ze opgesteld in vol ornaat in de niet meer toegankelijke weekkapel.

Onder haar feestkledij staat het 66 cm hoge, houten beeldje van Onze-Lieve-Vrouw (de voeten ontbreken). Maria heeft een zilveren kroon op het hoofd, waarachter een aureool met (13 zichtbare) sterren is aangebracht. Als koningin van de hemel houdt ze een zilveren

scepter (met een vergulde zon in top) en twee (hemel)sleutels in haar rechterhand. Aan haar linkerhand hangt een paternoster. O.-L.-Vrouw draagt een wit kleed waarop figuren (een kroon, bloemen, e.d.) in goud- en zilverdraad zijn geborduurd. Haar blauwe mantel is afgezet met hermelijn plus nog een (overbodige) boord in witte kant.

Als voetstuk rust het beeld op een blauwe wereldbol met gouden sterren, omgord door de dierenriem en omslopen door een slang met een appel in de muil. Links en rechts zit een geknielde zilverkleurige engel op een wolk.

Het gebeurt nog maar uitzonderlijk dat deze processiebeelden de kerk verlaten. Er vond nog wel één buitengewone processie plaats op 19 oktober 2008. Het was toen juist 155 jaar geleden dat het beeld van **O.-L.-Vrouw van het Kasteel** van haar laatste verblijfplaats in het Terninckinstituut naar de nieuwe Sint-Joriskerk werd gedragen en men heeft deze tocht op plechtige wijze willen herdenken met een luisterrijke processie. O.-L.-Vrouw van het Kasteel vergezelt nog wel jaarlijks haar processie-zusters voor de Scheldewijding.

De parochianen van de Sint-Jorisparochie kan men moeilijk als onbemiddeld beschouwen, maar zij beweerden altijd dat **O.-L.-Vrouw van het Kasteel**, hun processiemadonna, de rijkste dame van de parochie was. En misschien hadden ze wel gelijk. Kostelijke juwelen horen toe aan dit roemwaardig beeld. Een gedreven kroon van verguld zilver (h. 35 cm), bezet met talrijke diamanten en edelstenen, giften van parochianen en Mariavereerders, een gedreven vergulde scepter met zilveren leliën, eveneens bezet met diamanten.

Voor wat haar garderobe betreft beperk ik me

Het duo van Sint-Joris (Jos Dobbeleers)

In de 19de eeuw wordt 'O. L. Vrouw van het Kasteel' soms afgebeeld met een voetstuk van kanonlopen en kanonballen. (bidprent Lith. Vandennest, 1857, RG: Sint-Joriskerk, P1). –

Dat militaire element komt ook verduurzaamd voor op de 19de-eeuwse sokkel tussen beeld en draagberrie. Achter het wapenschild met kasteel zijn een mortier, hellebaarden, speren en een trommel herkenbaar. – (Foto: KIK, A131826; zie ook foto p. 17) <http://balat.kikirpa.be/object/84313>

Boven rechts: 'O.-L.-Vrouw Conception', als processiebeeld van Sint-Augustinus in de Sint-Paulusprocessie en Scheldewijding in 1971. Ze draagt een blauwe mantel uit 1864, een geschenk van baron Osy vervaardigd door Remi Orban. De schoot refereert aan de encyclic van 1854 (dia Jos. Dobbeleers). Onder: tweemaal 'O.-L.-Vrouw van het Kasteel' met deze mantel van O.-L.-V. 'Conception'. Links: bij de herdenkingsprocessie in de Rosier in 2008. De berrie bevat nog steeds het wapentuig. (foto archief). Rechts: op de Grote Markt, in de Sint-Paulusprocessie van 2009, terugkerend van de Scheldewijding. (foto WS)

tot het belangrijkste. Naast een mantel herkomstig uit de kasteelkerk beschikt de Madonna nog over één gemaakt door Louis Van Moock, een geschenk van baron P. de Caters en echtgenote J. Ergo in 1867 n.a.v. het 275-jarige jubelfeest van het herstichte broederschap (1592). Omheen de boord van deze rode mantel zijn negen medaillons geborduurd die deugden van de H. Maagd voorstellen met een florale symboliek.⁸

Maar ook **O.-L.-Vrouw Conception of 'Onbevlekt Ontvangen'** zit er warmpjes bij. Op haar 23 cm hoge kroon van verguld zilver, vervaardigd in 1864 door E. Watlé n.o.v. F. Durlen en bedekt met talrijke edelstenen, leest men de letters MSLC, die aangebracht zijn op blauwe ovale stenen en staan voor 'Maria sine labe concepta' (Maria zonder vlek ontvangen).⁹ Hiernaast bezit ze een zilveren diadeem met 12 sterren, een gedreven vergulde scepter met vergulde leliën en een gouden halsketting met broche.

En wat haar kledij betreft is haar mantel het bijzonderste stuk. Dit kunstwerk in blauw fluweel, afgezet met hermelijn, is van de hand van borduurder Remi Orban en is een geschenk van baron Osy de Wychen. Die schonk deze mantel ter gelegenheid van het 350ste jubelfeest van de instelling van de broederschap (1514-1864) samenvallend met zijn 25-jarig jubileum als hoofdmans. Op de voorpanden ervan lezen we zijn schenkingsopdracht en onderaan komen gekleurde medaillons met onderschriften voor.

Wees ervan overtuigd: de parochianen van Sint-Joris zijn fier op hun processiemadonna. Je kan O.-L.-Vrouw van het Kasteel altijd gaan bewonderen in (en tevens genieten van) de prachtige kerk aan het Mechelseplein. Doen!

'Onze-Lieve-Vrouw van het Kasteel' op haar altaar in Sint-Joriskerk. In 1926 werden de kapelwanden gepolychromeerd met een repetitief Mariamonogram. (Foto WS, 2018 boven en 2013 onder)

8 Zie foto op p. 14. - De mantel wordt toegelicht in Thyssen 1930: 14 en Thyssen 1935: 37-38.

9 Zie: RAAB, Hs1865, p. 27, 31, 34 en KIK, M204225 - <http://balat.kikirpa.be/object/84745>

Literatuur

- Floris Prims en Kam. Van Herck, *'Geschiedenis van Sint-Jorisparochie en -kerk te Antwerpen (1304-1923)'*, Antwerpen, 1924 - (Prims 1924).
- Abbé H. Maho, *'La Belgique à Marie'*, Brussel, 1927.
- A. Thyssen, *'O. L. Vrouw van 't kasteel: geschiedkundige aantekeningen nopens de eeredienst van Maria in St-Joriskerk te Antwerpen'*, Mechelen, 1930 - (Thyssen 1930).
- A. Thyssen, *'Geschiedkundige nota's betreffende het ontstaan en de ontwikkeling van St. Jorisparochie te Antwerpen'*, Tongerlo, 1935 - (Thyssen 1935).
- Floris Prims, *'Het einde der Kasteelkerk'*, *'Antwerpiensia'*, 9 (1935), Antwerpen, 1936, p. 264-274 (Prims 1936).
- A. De Lattin, *'De Wijk van St. Joris'*, *'Evoluties van het Antwerpsche stadsbeeld'*, 3, Antwerpen, 1954, p. 135-163.
- J.J.M. Timmers, *'Christelijke symboliek en iconografie'*, Bussum, 1974.
- *'Jubelprocessie 12 sept. 1976'*, brochure uitgegeven n.a.v. 700 jaar Sint-Pauluskerk.
- Robert Vande Weghe, *'Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen'*, Antwerpen, 1977, p. 313-314.
- Bart Goovaerts, *'De nieuwe Sint-Joriskerk 125 jaar oud'*, krantenknipsel *'Gazet van Antwerpen'*, oktober 1978.
- *'Vier eeuwen Maria van 't Kasteel'*, krantenknipsel *'Gazet van Antwerpen'*, sept. 1992.
- Sint-Jorisparochie, *'Geschiedkundige nota's omtrent de kapel en het beeld van O.-L.-Vrouw van het Kasteel in de Sint-Jorisparochie'*, febr. 2009.
- Jo Claes, *'De vele gedaantes van Maria'*, 2011.

Archief en iconografie:

- Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonim [KIK] – http://balat.kikirpa.be/search_photo.php
- Museum Plantin-Moretus / Prentenkabinet [MPM/PK]
- Antwerpen, Ruusbroecgenootschap [RG], *'Plaatsgebonden devoties, Antwerpen, A. Parochiekerken: Sint-Joriskerk (P1, P2, P3); Sint-Philippuskerk (Kasteel) (P1); Sint-Augustinuskerk (P1)'*.
- Stadsarchief Antwerpen (Felixarchief) [SAA]: J.B. Van der Straelen, *'Kronijk van Antwerpen' IV, 1799-1817* (handschrift, SAA PK # 128).
- RAAB, *Hs1865* – Rijksarchief Antwerpen te Beveren, Sint-Augustinus, Broederschappen 1-2, Broederschap Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen (1812-1965): *'Eenige bijzonderheden over den oorsprong, voortgang en bloei van 't Broederschap der Onbevleete Ontvangenis en des blauwen Schapuliers, van de Allerheiligste Maegd Maria in de Kerk van den H. Augustinus te Antwerpen'*, handschrift (gepagineerd), [1865].

Dank aan:

Mevr. Greet Merckx, stadsgrids; het parochieteam van de Sint-Joriskerk en Wim Strecker

Zie op www:

<http://sint-jorisparochie.be/>
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Joriskerk_\(Antwerpen\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Joriskerk_(Antwerpen))
<http://nieuwsblad.typepad.com/antwerpen/2008/10/fotospecial-pro.html>
<http://www.indymedia.be/index.html%3Fq=node%252F30004.html>
https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_zwarte_madonna%27s
https://nl.wikipedia.org/wiki/Zwarte_madonna

Foto's op p. 23:

O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, 'Conception'

1. - Het rood fluwelen, met goud geborduurde processievaandel van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen ('Regine sine labe conceptae') uitgevoerd door het atelier Numan en Van de Velden naar ontwerp van Lucas Schiaefels met een geschilderd medaillon door F. Delehaye, toen dienend lid van de broederschap. Het werd nog voor de afkondiging van het pauselijk dogma (8 december 1854) in de grote processie van zondag na O.-L.-Vrouw tenhemelopname in 1853 voor het eerst meedragen. Het was een geschenk van hun hoofdman baron Osy de Wychen, getuige zijn wapen met zinspreuk 'Arte Labore Patientia'. (Bron: RAAB, Hs1865, p. 17 - foto WS, 2018, detail]

2. - Foto door Jos. Delville van een feestelijke opstelling in de middenbeuk van Sint-Augustinuskerk., vermoedelijk genomen in 1929 bij de 75-jarige herdenking van het pauselijk dogma uit 1854. Het beeld van O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ont-

vangen is waardig geplaatst onder een metershoog baldakijn met draperiën in rood damast, dat in 1839 voor de grote som van 6.200 frank was vervaardigd voor het toenmalige 'Jubilé'. Het rust op een sokkel (expositietroon) uit 1854 waarop vier allegorische medaillons in reliëf zijn aangebracht. De hoeken ervan zijn bezet met een volplastisch beeld van vier kerkeraren (kerkvaders) die over Maria Onbevlekt Ontvangen schreven, twee van de Latijnse kerk: Augustinus van Hippo en Ambrosius van Milaan en twee van de Griekse kerk: Johannes Chrysostomos en Cyrillus van Jeruzalem. (Bron: RAAB, Hs1865, p. 10, 11, 12 voor het baldakijn ('dais') en p. 35 voor de sokkel ('voetstuk'). - (Foto, reproductie: Peeters 1930, fig 17).

3. en 4. - Details van het beeld zoals nu opgesteld in de weekkapel van Sint-Joris: 3. De bijgewerkte polychromie van het gelaat met verdoezeling van de lacunes; 4. de ruw afgewerkte achterkant van de massieve houtsculptuur (zonder benen of voeten) is zichtbaar achter de met linten bevestigde schoot die op de romp kleefte. (foto's WS, 2018)

1

3

2

4

'Onze-Lieve-Vrouw van het Kasteel' in de Sint-Joriskerk op haar witstenen altaar met vergulde reliëfs: v.l.n.r.: annunciatie, kroning van Maria, geboorte van Jezus (Petrus De Roeck, 1906). In 1926 werd de 'troon' in geslagen koper met elektrische verlichting in de vorm van rozen toegevoegd. Een detail van het hoofd van het beeld toont een vlekkerig licht-donker aspect van het gelaat – licht op de hoger gelegen delen – naast een egaal zwarte haarpartij. De zwarte kleur is ook dominant op het lichaam van Moeder en Kind. Het lijkt er op dat de originele kleur van het hout kunstmatig werd verdonkerd. Foto's WS, 2018)

Een ongedateerd schilderij (olieverf op paneel, 34,5 x 41 cm) diende ooit als offerblokbord en wordt bewaard in de Sint-Joriskerk. Een prent uit 1734, zelf teruggaand op een van 1722, interpreteert het hoofdmotief in spiegelbeeld (RG: Sint-Philippuskerk (Kasteel), P1).

